

Var Christen Smith økonom?

Michael 2021: 18: 455–65.

I juni 1814 ble den da 28 år gamle, medisinutdannede Christen Smith (1785–1816) utnevnt til professor i «Botanik og statsoeconomiske Videnskaber, især Landhuusholdningsvidenskaben» ved Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania. Botaniker var han – om ikke gjennom eksamen, så gjennom vitenskapelig erfaring og langvarig samarbeid med anerkjente botanikere som professor Jens Wilken Hornemann (1770–1841) i København. Men innebar denne professorutnevnelsen at Smith også var økonom, i noen rimelig forstand av ordet? Preben Munthe (1922–2013) synes på ett vis å mene det. Han valgte «Botaniker og økonom» som undertittel på sin store biografi over Smith. Konklusjonen i denne artikkelen er at Smith ikke var noen økonom.

Vitenskapelige disiplingrenser er ikke gitt av naturen – og grensene var mer porøse tidlig på 1800-tallet enn i dag. Selv da måtte imidlertid Smiths vei fra legeutdannelse til et professorat i biologi og økonomi være egnet til å heve et og annet øyebryn. Det er likevel, i historisk forstand, forklarlig at Smith fikk nettopp den professortittel han fikk. For å sette Smiths professorutnevning i sitt rette lys skal vi for det første se nærmere på hvilke planer som var lagt for økonomifaget ved det nye universitetet i Christiania. Vi må også se på hva som ble realisert, for det var noe annet. Siden Preben Munthe skrev sin biografi i 2004 (Munthe 2004) er det blitt gjort en del viktig arbeid med norsk universitetshistorie, som vi kan trekke vekslers på (Andresen 2005, Collett 2011). For det andre skal vi se på hvordan Smith agerte og uttrykte seg. Han synes nemlig selv slett ikke å ha oppfattet seg som noen økonom.

Smith etterlot seg ikke noe rikt kildemateriale. Relevant i vår sammenheng er noen dokumenter som ble skapt i forbindelse med at Smith søkte – og fikk – støtte til en undersøkelsesreise i 1812. Det er videre en kort

pamflett om mulig økonomisk utnyttelse av noen norske fjellplanter, utgitt etter Smiths død. Viktigst er likevel en rekke brev Smith skrev til sin venn Jens Hornemann i København. Det er i disse brevene vi særlig kan finne detaljerte opplysninger om en del viktige fortidige saksforhold, samt Smiths egne vurderinger. Det er selvsagt mulig at Smith var feilinformert om saksforhold, men det er ingen åpenbare tilfeller av slikt. Når det gjelder Smiths vurderinger, og de er egentlig viktigere, forutsettes det at han var oppriktig overfor sin venn. Han hadde iallfall ingen åpenbare grunner til å fordreie sine synspunkter i noen forstand. Disse viktige brevene ble i 1895 publisert av botanikeren Ove Dahl (1862–1940). Alle disse kildene var tilgjengelig også for Munthe. Vi tolker heller ikke kildene grunnleggende ulikt. Den tilsynelatende uenighet skyldes i realiteten at Munthes undertittel var valgt mer på tross av, enn som oppsummering av, biografens funn.

Planen om det statsøkonomiske fakultet

Munthe skriver at vi i dag finner det kunstig å slå plantelære sammen med statsøkonomi, men at det ikke var slik den gang universitetet ble opprettet. For å underbygge dette viser Munthe dels til hvordan økonomifaget var organisert ved universiteter det er naturlig å sammenligne med. Dels til et dominerende vitenskapssyn assosiert med Carl von Linné (1707–78), som i samtiden ble betegnet som naturhistorie. Munthe siterer blant annet dette, fra Linné i 1740: «En Oeconom som har sig Botaniquen bekennt, kan hafwa anledning til oändelige många sakers försök ock utforskning, ock alt wända til sin nytta» (Munthe 2004: 170). Naturviterens kunnskap skulle i dette perspektivet være et verktøy, som satte statsøkonomen i stand til å utnytte innenlandske naturressurser effektivt. Spørsmålet er hvor relevant dette tenkesettet er for universitetet i Christiania, og ganske særlig for det professoratet Smith endte opp med å få. For å få svar må vi, som alltid i denne tiden, ta veien via kongens by: København.

Frederik VI (1768–1839) besluttet 2. september 1811 at det skulle opprettes et universitet i Norge. Det ble ikke umiddelbart noe universitet ut fra en slik beslutning. I november samme år ble det opprettet en kommisjon, som 15. mars 1812 leverte sin innstilling for det norske universitetets anlegg og innretning (Holst 1851: 187–246). En drøy uke deretter ble innstillingen bifalt av kongen. Det planlagte universitetet i Christiania skilte seg på flere måter fra det i København. Sistnevnte hadde, som universiteter flest den gang, fire fakultet: teologisk, juridisk, medisinsk og filosofisk. Disse fire ville Kommisjonen ha også i Christiania. Men det filosofiske fakultet skulle her avgrenses til å ta ansvaret for filosofi i en langt smalere forstand enn vanlig var. *I tillegg* skulle det opprettes egne fakultet for matematikk, natur-

vitenskap (fysikk og naturhistorie), filologisk-historiske fag og endelig for statshusholdningsvitenskapene (eller statsøkonomi, som i innstillingen ble oppfattet som et synonymt begrep). Til sammen ble dette åtte fakultet. Alle skulle ha tre professorer, så nær som det filologisk-historiske fakultet som skulle ha fire. Altså 25 professorer i alt.

Beskrivelsen av det som i planen ble kalt det statsøkonomiske fakultetets hovedvitenskapsfag og hovedgrener var slik (Holst 1851: 191):

*Denne Videnskabs Encyclopædie.
Statshuusholdningsvidenskabene hvorunder:
Kameral- og Finantsvidenskabene.
Land- og Forst-Oeconomie.
Manufactur og Fabriksvæsen.
Almindelig Handelsvidenskab.*

Dette var ambisiøst. «Økonomi ville få sitt eget fakultet med tre professorer. Intet universitet i verden kunne den gang vise frem noe tilsvarende», skriver universitetshistorikeren John Peter Collett (Collett 2011: 135). Dette er utvilsomt riktig. Det som kanskje kan diskuteres, er Colletts slutning om at planen skisserte kameralismens idealuniversitet. Kameralismen forstås her som opplysningstidens økonomiske teori, basert på idealet om at anvendt naturvitenskap skulle gi grunnlag for intensiv utnyttelse av landets naturressurser og derigjennom lede til økonomisk vekst. Det planlagte statsøkonomiske fakultetet passer utvilsomt inn et slikt perspektiv. Det er ikke like åpenbart for det naturvitenskapelige, selv med det parentetisk innskutte tillegget «naturhistorie». Hovedvitenskapsfag og hovedgrener var her teoretisk og praktisk fysikk og den fysiske kjemi, zoologi, botanikk og endelig mineralogi og den del av kjemien som dertil henhører.

Det sentrale poenget er at man i planen skilte økonomi og naturvitenskap i to ulike fakultet. Og da kommisjonen gjorde seg sine tanker om hvem som kunne bekle lærerpostene ved det kommende universitetet, var det ved det *naturvitenskapelige fakultet* de så for seg Christen Smith (Holst 1851: 244ff). Da må det ha vært *botanikken* man kunne tenke seg å sette Smith til å stelle med. Å gjøre ham til professor i *økonomi* var slett ikke aktuelt i 1812. Men på vårparten 1812 var det ennå for tidlig å rette noe fremstøt om et professorat mot Smith. Han var ikke aktuell for å få noen av de første postene som skulle bekles, som vi skal komme til nedenfor – og han var uansett nederst på kommisjonens liste for det naturvitenskapelige fakultet.

Christen Smith og det økonomiske selvforsyningsprosjektet

I en masteroppgave har Ernst Bjerke synliggjort et økonomisk selvforsyningsprosjekt som fikk en viss utbredelse i Norge, særlig etter 1807 (Bjerke

2008). For Norge, som også da bygget sin økonomi på utstrakt varebytte med utlandet, var det kort sagt en katastrofe å komme i krig med Storbritannia. Dels var britene en særs viktig handelspartner, dels var de verdens sterkeste sjømakt – med en tilsvarende evne til å blokkere norsk økonomi. Blokadesituasjonen etter 1807 aktualiserte rimelig nok den allerede eksisterende tenkningen om intensivert utnyttelse av innenlandske ressurser.

Det var i denne konteksten *Selskapet for Norges Vel* ble stiftet julen 1809. Norges vel skulle blant annet fremmes gjennom «en rigtig Benyttelse af Landets naturlige Fordele». For å realisere dette drev Selskapet en variert opplysnings- og støttevirksomhet. Da blir det et interessant spørsmål: hvordan stilte Smith seg til Selskapets arbeid? Om han nå virkelig var botaniker og økonom burde han vel kastet sine krefter inn for selskapets sak? Altså lagt vekt på den økonomiske nytten av sin botaniske kunnskap? Så synes ikke å ha vært tilfellet. Derimot virker det som han var mer interessert i å bruke selskapet for sin egen sak: den rene botanikken.

Vi skal ikke overdrive. Smith var ikke fullkomment uinteressert i den økonomiske verdien av botanisk kunnskap, men det er grader av alt. Som en motpol til Smith kan vi bruke den 13 år eldre Martin Richard Flor (1773–1820). Flor kom etter studier i naturvitenskap i København som lærer til Katedralskolen i Christiania i 1800, hvor det etter eget utsagn var hans «lykkelige Lod at have den Ære at være den Første, som foredrog hele Naturhistorien i en lærd skole i Norge» (Holmboe 1929: 177). Han ble også en av de ivrigste formidlere av naturvitenskapens nytteverdi via surrogatprodukter, grundig aktualisert under blokadens mangelsituasjon. Han reiste rundt som agitator. Og han ga ut brosjyrer, som *Naturvidenskabens Hjælp for Norge i den fødetrænge Sommer 1808* i 1810. Oppnavnet «mosepresten» vitner dog om at publikums interesse var heller blandet (Holmboe 1929: 177). Og denne mosepresten ble fra 1810 den klart mest aktive i den naturvitenskapelige klasse i Selskapet for Norges vel. Smith hadde et ambivalent forhold til Flor. Hans entusiasme kunne Smith ikke klage på. Men ellers mente han at Flor fullstendig dominerte den naturvitenskapelige klasse i selskapet, til tross for at han var faglig svak (Dahl 1895: 50, 72f).

Smith hadde i 1808 fått sin medisineksamen i København, i en alder av 23 – til tross for at mye av studietiden gikk med til å samarbeide med botaniker Hornemann. Da selskapet for Norges Vel ble stiftet, satt han som vikarierende stadsfysikus (senere: distriktslege) i Tønsberg, uten at hans hjerte lå i arbeidet. Han ønsket å være botaniker, og skulle sommeren 1810 igjen på botaniseringsferd til fjells i Norge. I den forbindelse skrev han til Selskapet, og lurte på om det var noe han kunne undersøke som kunne være Selskapet til nytte. Flor sendte en liste på elleve punkter tilbake, hvoriblant

ønsker om bedre måter for smørkjerning og ysting, og observasjoner av fjellbondens karakter (Munthe 2004: 182f, Bjerke 2008: 76). Muligens var det nettopp disse punktene Smith fant «heel besynderlige», som han skrev i et brev til Hornemann (Dahl 1895: 47). Fjellbønders karakter lå nok utenfor Smiths interesse- og kunnskapsområde. Derimot skrev han etter reisen noe han selv kalte en liten avhandling om norske medisinske fjellplanter, som vel var et punkt på listen som Smith fant mindre besynderlig.

Noen avhandling var det strengt tatt ikke. Teksten ble i 1817 trykket under tittelen *Bemærkninger over nogle Norske medicinske Fjeldplanter* (Smith 1817), og Smith kunne like gjerne ha skrevet den uten å ha gjennomført fjellvandringen sommeren 1810. Han bygde på det han visste fra før. Smith valgte å konsentrere seg om de fjellplanter som hadde *eksport*potensial. Han passet derfor på å si at *han* ikke var opptatt av islandsmose, som riktignok var en viktig plante både i økonomisk og medisinsk sammenheng. Den hadde andre allerede snakket nok om, og var dessuten så utbredt at «den neppe kan blive til en betydelig Udførsels-Artikkel» (Smith 1817: 233). Bemerkningene munnet ut i noen praktiske forslag knyttet til fastsetting av priser og behandlingsmåte av de aktuelle vekstene. Samlet sett var bemerkningene et nokså høflig og sjangerriktig svar til Selskapet fra den unge stadsfysikusen, uten at det kostet ham veldig mye arbeid.

Smith trivdes ikke som stadsfysikus i Tønsberg, og valgte senhøstes 1810 å slå til på en mulighet som bød seg for en stilling ved det Kongelige Frederiks hospital i København. Han kjente hospitalet godt fra egen studietid, men minst like viktig: Han hadde sine botanikervenner i København, og sykehusets nærmeste nabo var den botaniske have. Men heller ikke denne legetilværelsen var det han ville. Våren 1812 sa han opp stillingen, og dro hjem til farsgården Smithestrøm. Her forberedte han årets botaniske fjellvandring, som han håpet på delvis finansiering til fra Norges Vel.

Høsten 1810 hadde nemlig brødrene Jacob (1773–1844) og Niels Aall (1769–1854) lovet å gi 4000 riksdaler til Selskapet. Gaven var stor (om enn stadig minkende, grunnet krigstidens galopperende inflasjon), og oppgaven likeså. Pengene skulle brukes til å lønne en natur- og fabrikkkyndig mann i to år, for å reise gjennom landet, studere de ulike distrikters åkerdyrking, skogbehandling, fabrikk-flid og lignende – og gi råd om hvordan disse systemene skulle drives best mulig. Selskapet fant ingen mann som kunne ta på seg noe slikt, og pengene ble stående til inflasjonstap og ikke forrentning.

Så sendte Christen Smith våren 1812 et forslag til Selskapet om hva han kalte en botanisk-økonomisk reise. Han skulle altså uansett på botanisk vandring. Han kunne, om han fikk støtte, utvide sin reise noe. Men først og fremst skulle det være en botanisk reise, noe som «for Nærværende [synes]

at være den meest nødvendige iblandt de naturvidenskabelige.» Det var nemlig andre som allerede var i gang med mineralogiske og zoologiske undersøkelser av fedrelandet. Ennå var den norske flora bare stykkevis undersøkt, skrev Smith: «Endnu ligger den største Deel af hele Plantefamilier, bevaret i Naturens Skjød, ukjendt for Videnskapen. Iblandt disse kan man især nevne *musci*, *lichens* og *algæ aquaticæ*» (Budstikken 1812 (b): 358). Smith må selv ha forstått at vitenskapelig kartlegging av mose, lav og marine alger neppe var helt hva Aall'ene hadde hatt i tankene.

Mot slutten av forslaget skrev han derfor mer konkret om de «økonomiske Gjenstande, som denne Reise vilde aabne den beste Leilighed til at faae undersøgt» (Budstikken 1812 (b): 358). De begrenset seg imidlertid til å samle erfaringer om fjellplanter som kunne brukes som vinterfôr til kyr, samt til å komme med forslag til forbedring av fisket i vann og elver. Og i forlengelsen av det: å komme med forslag til forbedringer i bevaring av fisken, så man ikke lenger var henvist til å lage rakørret av den. Brukt slik ble jo den økonomiske verdien av fisken mindre, samtidig som den ble høyst usunn å spise. Den hyppige spising av rakørret bidro i betydelig grad til radesyke, skrev Smith. Flere av forslagene hadde Smith hentet direkte fra den naturvitenskapelige klasses program, og kunne derfor forvente at de ble godt mottatt, skriver Ernst Bjerke (Bjerke 2008: 78). Likevel: Hverken Flor i Selskapets naturvitenskapelige klasse, Selskapets direksjon eller Aall'ene syntes den foreslåtte botanisk-økonomiske reisen var noen sentrumsblink ut fra intensjonene bak pengegaven. Giverne mente likevel Smith kunne få den halvparten av pengene som allerede var betalt inn (*Budstikken* 1812(a), *Budstikken* 1812(b)).

Selve turen trenger vi ikke gå inn på, men det er av en viss interesse å notere at Smith i forbindelse med skrivingen av rapporten tilbake til Selskapet sukket over «nogle kiedelige oekonomiske Punkter der ere mig anbefalede til Undersøgelse» (Dahl 1895: 63f). Ikke desto mindre regnet han med å kunne få den andre halvparten av pengene for en lignende tur året etter. Aall'ene hadde i praksis akseptert det allerede, skrev han i desember 1812. Med et slikt utgangspunkt så han vel ikke særlig grunn til engang å late som han var interessert i de økonomiske aspektene ved saken. Men dermed ble det kanskje for mye for mosepresten Flor? I alle fall klaget Smith året etter over at det var kommet «nogle taabelige Indvendinger mod Reysen af Selsk. naturvidensk Klasse der syntes at ville giøre Oekonomien til Hovedsagen.» Skulle det være på den måten, så kunne Smith heller klare seg uten støtten (Dahl 1895: 68)! Og da fikk han det som han ville.

Flor kommenterte dette med noe spydighet i et skrift utgitt i 1813, hvor han blant annet redegjorde for Smiths reiser og den støtte han hadde mottatt. Flor hadde ellers deltatt på noe av Smiths reise i 1812, men han passet

på å fortelle at han hadde bekostet dette selv. På disse reisene hadde Smith vunnet mange erfaringer med «oekonomiske Gjenstande», skrev Flor, og heftet på følgende kommentar: «Ogsaa om disse Gjenstande vil formodentlig blive publiceret Noget» (Flor 1813: 40). Flor formodet feil.

Det ble mest botanikk, og heller lite økonomi, med Smith. Preben Munthe er for så vidt enig i dette. Han skriver et sted at «Smith var opptatt av den rene botanikk», og at Smith ved «flere anledninger uttrykte sin irritasjon over å skulle beskjeftige seg med plantenes bruk og økonomiske verdi» (Munthe 2004: 114). Når Smith da kalles «økonom», så har det strengt tatt kun med professortittelen hans fra 1814 å gjøre. La oss derfor se nærmere på den saken.

Professoratet Smith fikk

Våren 1812 ble det altså lagt nokså klare planer for oppbyggingen av et norsk universitet, som skulle skje etappevis. Ved årsskiftet 1812–13 ble den første gruppen av professorer utnevnt, slik at de skulle kunne starte virksomheten høsten 1813. Da var det de forberedende prøver for studentene som måtte besørges: Det vi kjenner som examen artium og examen philosophicum.

Smith visste rimeligvis han var nevnt som professorkandidat. Vinteren 1813 fant han utsiktene til en ansettelse ved universitetet «overmaade behagelig», selv om han også var kledelig bekymret over sine egne mangler – og samtidig mente han burde reise utenlands et par års tid før han eventuelt kunne tiltre. På den andre siden: om det ikke ble noen professoransettelse «maae jeg vel, ophøre at tænke paa videre Fremskritt i den kiære Videnskab og igjen begynde at føle Pulsen, og søge Embede i denne Vey» (Dahl 1895: 65). Professoratet i botanikk var altså langt å foretrekke fremfor den medisinske vei. Noen søknad fra Smith kom imidlertid ikke ennå.

I løpet av 1813 kom muligheten for professoratet nærmere. Niels Treschow (1751–1833) var nå kommet til Christiania som filosofiprofessor, og viktig tilrettelegger for den videre oppbyggingen av universitetet. Treschow overtalte etter hvert Smith til å søke en professorstilling. Da Smith i november 1813 skrev til sin gamle mentor Hornemann i København var det liten tvil om at kandidaten var spent. Smith regnet nemlig med at nettopp Hornemann ville ble bedt om å uttale seg om søknaden, og håpet på å bli holdt underrettet om hva Treschow og andre viktige personer måtte mene (Dahl 1895: 73). Så skal vi legge merke til at Smith konsekvent skriver om «den botaniske Plads». Hvorfor skulle han annet? Det var jo en slik som var planlagt.

Som kjent gikk slett ikke alt som planlagt i 1814. For Danmark-Norges del varte krigen til 14. januar, da Kielfreden ble undertegnet. Kongen i København frasa seg gjennom dette sin rett til Norge, som i stedet ble overført til kongen av Sverige. Året før var kongens fetter og tronarving,

prins Christian Frederik (1786–1848), blitt sendt til Norge som stattholder. Han stilte seg nå i spissen for nordmennenes opprør mot kongens beslutning, som endte med Riksforsamling, grunnlov og statskonstituering i mai. Innen den tid hadde Christian Frederik organisert fem departementer, samt det som fikk navnet Comiteen for Oplysningsvæsenet. Under denne Opplysningskomiteen sorterte det fortsatte høyst uferdige universitetet, som ikke fikk aller høyeste prioritet denne våren.

Nettopp dette frustrerte Smith: «Efterat Rigernes Forbindelse var brudt, stoed det atter hen en lang Tid uden at jeg hørte det mindste». Smith hadde derfor nesten søkt en legestilling på Kongsberg, da han fikk et brev fra Opplysningskomiteen, hvor Treschow nå hadde sete. Smith burde skrive til prinsregenten om den botaniske plass, fikk han vite. Smith reiste da sporenstreks til Christiania, for å avklare sakene med Opplysningskomiteen (Dahl 1895: 77f).

Avklaringene gikk for det første ut på at han skulle få lov til å reise et år eller halvannet, før han tiltrådte posten, slik han også tidligere hadde antydnet at han ville. Det skulle han gjerne ofre farsarven på, skrev han, siden fremtiden nå var trygget. Han hadde dog samtidig poengtert at den botaniske have – som professoren i botanikk skulle ha ansvaret for – også ville ha nytte av reisen. Og da skulle han i alle fall delvis få refundert utgiftene. Overfor professor Hornemann i København beskrev Smith planen og reiseruten gjennom Europa, og ba om tips om hvem han burde besøke de ulike stedene, for at den begrensede tid skulle kunne brukes best mulig. Så la han til noe som er høyst interessant: «Man har – langt fra just efter mit Ønske – ogsaa anbefalet mig Oekonomien til Studering.» At det ikke var Smiths ønske å bruke tid på økonomi er ikke overraskende. Men hvem var det som ønsket det, og hvorfor?

Da Smith skrev dette, var han ennå ikke utnevnt til professor. Sakene må likevel ha vært ferdig diskutert med Opplysningskomiteen, som ikke fullt 14 dager etter at Norge var konstituert som egen stat, fikk lagt frem en innstilling om universitetssaker for den nyvalgte kongen (Andresen 2005: 79ff). Nettopp etableringen av den nye staten tilsa at man måtte holde tempoet oppe, av flere grunner. Utover hensynet til den allmenne kultur ble det henvist både til rikets fortsatt isolerte stilling og at staten trengte dugelige embetsmenn i alle forvaltningens grener. Komiteen foreslo nå ti nye stillinger ved universitetet, og alle navn og stillinger hadde vært inne i diskusjonene på en eller annen måte tidligere i prosessen. Men hva var det den nye staten trengte mest? Jo, fungerende fakulteter for teologi, jus og medisin. Det var herfra man skulle klemme ut den nye statens embetsmenn. Det medisinske fakultet fikk nå tre professorer, altså full bemanning ut fra 1812-planen. Teologi og jus ble brakt opp til to hver.

Når det gjaldt statsøkonomien var både hastverk og ambisjoner mindre i 1814, og den foreslåtte løsningen involverte Christen Smith. Han ble, som vi innledet med, foreslått som «Professor i Botanik og statsoeconomiske Videnskaber, især Landhuusholdningsvidenskaben». I ettertid har man helst kuttet vekk dette siste leddet, og gjerne omtalt Smith som professor i botanikk og statsøkonomi – som om begge deler skulle være av samme betydning. Slik var det ikke.

Opplysningskomiteen skrev selv at det var «hensigtsmæssigt og til Besparelse for Universitetet» å knytte «Landhuusholdningen» til *professoratet i botanikk*. Botanikken var altså det primære, mens det vi mer moderne kan kalle landbrukslære ble hengt på som et tillegg. Faglig sett var det kanskje ikke helt på jordet å la botanikeren få et ansvar for dyrking av jorda. Smith hadde nok likevel langt større kompetanse på å beskrive planter, enn på hvordan man skulle få mest mulig produksjon ut av åker og eng. Det var slik man i 1812-planen hadde tenkt om fellesposten «Land- og Forst-Oeconomie», under det statsøkonomiske fakultet. Siden landbruksøkonomi i tidligere planer sorterte under statsøkonomi, så kunne man med en viss rett si at Smith også skulle stille med statsøkonomi. Det kan imidlertid virke som noen i Opplysningskomiteen i 1814 syntes dette var å trekke det vel langt. I innstillingen hadde det opprinnelige tillegget til «professor i botanikk» vært «og statsoeconomie», men det ble underveis rettet til «statsoeconomiske videnskaber», og da især landbrukslære. Valget av den ubestemte flertallsformen kan indikere at Smith var akseptabel i en begrenset *underkategori* av statsøkonomien, men ikke i statsøkonomi som hovedvitenskap (Andresen 2005: 80). Men noen egen professor i statsøkonomi foreslo ikke Opplysningskomiteen. I sin kjerne var Opplysningskomiteens innstilling rett og slett et sparetiltak, og statsøkonomien som vitenskap fikk klare seg med Smith som et fikenblad.

Som en midlertidig ordning ble universitetet i Christiania etter denne runden med ansettelse midlertidig organisert med de samme fire fakultet som en hadde i København: et teologisk, et juridisk, et medisinsk og et «interimistisk filosofisk Facultet» (Collett 2011: 176). Planene om annerledesuniversitetet fra 1812 var det lite igjen av. Hardest gikk det ut over statsøkonomien. Hadde den medisintutdannede professor i botanikk med tilliggende herligheter noen gang tiltrådt sitt embete, ville han blitt plassert i det filosofiske fakultet.

Før han skulle tiltre professoratet fikk Smith lov til å legge ut på en reise, som ifølge innstillingen skulle gjøre ham ytterligere kvalifisert til embetet. Og da skjønner vi jo hvem som hadde anbefalt Smith «Oekonomien til Studering» på reisen. Det må rimeligvis ha vært Opplysningskomiteen, som

også hadde gitt ham statsøkonomiske vitenskaper i fanget, via landhusholdningen. For Smith må dette ha vært et lite velkomment appendiks til stillingen, men slike kan jo fjernes ved behov. Og hvor mye ville han i profesorsorgjerningen måtte bekymre seg for dette med økonomi? Kong Christian Frederik skrev i sin dagbok at han hadde utnevnt Smith til professor i botanikk, rett og slett (Kong Christian Frederiks dagbok 1914: 221).

Botaniker – men ikke økonom

Det er selvsagt godt mulig at Smith ikke ville plage sin botanikervenn med kjedelige økonomiske studier. Hans siste, og lange, brev til Hornemann fra mars 1815 tyder imidlertid på at Smith ikke la særlig vekt på Opplysningskomiteens formaning om å ta opp økonomien til studering under sin studiereise. Derimot er det nokså utførlige rapporter om deres felles botaniske interesser, både fra felt og med tanke på botaniske hager. Brevet ble skrevet etter at Napoleon hadde vendt tilbake fra sitt eksil på Elba, og krigen igjen hadde begynt å prege Europa. Men Smith var lykkelig. Hornemann kunne «maaske finde det lidt excentrisk naar jeg fortæller [...] at jeg just nu staaer nær ved at forlade Europas igjen begyndende Blodscener for at styre til Hesperidernes freedlige Have – de canariske Øer». Han skulle ikke dit for å studere økonomi eller landusholdningsvitenskap: «Det har altid været en af mine faae desideria at faae see Naturen i sin kraftigste Fylde under Troperne – Canariernes Vegetation er vel temmelig nøye undersøgt men i den cryptogamiske Vey og for generelle Observationer er der vel nok tilbage at udrette.» Man skulle tro det ikke kunne være mulig å bevege seg lenger bort fra ideen om å gjøre botanikk til et verktøy for økonomisk vekst gjennom kartlegging av fedrelandets naturressurser enn dette. Likevel klarte Smith det.

Smith hadde knapt kommet tilbake til London fra Kanariøyene, og slett ikke rukket å bearbeide ekspedisjonens vitenskapelige resultater, før han fikk et nytt tilbud han ikke klarte å si nei til. Britenes marine og vitenskapsakademi var i gang med å utstyre en ekspedisjon som skulle følge elven Kongo inn i landet og finne ut hvor den kom fra. Dette var bokstavelig talt en ekspedisjon inn i det ukjente. Akademiets president, sir Joseph Banks (1743–1820), hadde påtatt seg ansvaret for å finne en naturforsker til ekspedisjonen – og valgte Smith. Det er blitt hevdet at ekspedisjonen oppnådde to resultater («HMS *Congo* (1816)», Wikipedia). For det første fikk man bevist at Kongo ikke var seilbar lenger enn 160 kilometer inn i landet. For det andre fikk man bevist at slike ekspedisjoner var lite mer enn selvmord før den medisinske vitenskap hadde utviklet seg. Knapt noen overlevde turen med *HMS Congo*. Smith gjorde det ikke.

Smith kom dermed aldri til å tiltre sitt professorat i botanikk og statsøkonomiske vitenskaper, især landhusholdningsvitenskapen. Det vil være urimelig å omtale Smith som økonom ved ansettelsen, selv om tittelen på hans professorat kan forlede til å tro han var det. Hadde Smith tiltrådt sin stilling i Christiania, ville han primært fått ansvar for botanikken og den botaniske hage. Så kunne man håpe at den som fikk et embete som formelt sett inkluderte statsøkonomiske embetsplikter i form av landbrukslære ville skaffe seg kompetanse til å skjøtte også disse. Om Smith ville ha *blitt* økonom får vi aldri vite, men det er vel tvilsomt.

Litteratur

- Andresen AF. *Nytte, dannelse, vitenskap? Universitetet og økonomifaget i det nye Norge 1811–1840*, Oslo: Forum for universitetshistorie, Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 2005.
- Bjerke E. *Uavhengighet gjennom vitenskap: Naturhistorie som økonomisk og politisk redskap i opplysningstidens Danmark og Norge*, Masteroppgave, Universitetet i Oslo 2008.
- Budstikken*, 5.6.1812: 216–219 (a)
- Budstikken*, 21.8.1812: 356–363 (b)
- Collett JP. *1811–1870. Universitetet i nasjonen*, Bok 1 i: Collett JP, red. *Universitetet i Oslo 1811–2011*, Oslo: Forum for universitetshistorie/Unipub, 2011.
- Dahl O. «Breve fra norske botanikere til prof. J. W. Hornemann», *Archiv for matematik og naturvidenskab*, vol. 17 (1895): 1–99.
- Flor MR. *Bidrag til Kundskab om Naturvidenskabens Fremskridt i Norge: Et Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Christiania Kathedralskole i September 1813*, Christiania 1813.
- Holmboe J. «Flor, Martin Richard» i Edv.Bull & Einar Jansen: *Norsk biografisk leksikon*, bind IV, Oslo: Aschehoug, 1929: 177f.
- Holst C. *Det Kongelig Norske Frederiks Universitets Legater, samt Aktstykker, vedkommende Universitetets Oprettelse, dets Donationer m.M.*, Christiania: Det kongelige Frederiks Universitet, 1851.
- «HMS Congo (1816)», Wikipedia [[https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Congo_\(1816\)](https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Congo_(1816))], 16.7.2021.
- Kong Christian Frederiks dagbok fra hans ophold i Norge i 1814*, Kristiania: Grøndahl & Sønns Boktrykkeri, 1914.
- Munthe P. *Christen Smith. Botaniker og økonom*. Oslo: Aschehoug, 2004.
- Smith C. Bemærkninger over nogle norske medicinske Fjeldplanter», *Topographisk-statistiske Samlinger*, bd. II, 2. del. (1817): 230–242.

Jan Thomas Kobberød
jank@usn.no
Universitetet i Sørøst-Norge
Postboks 235, 3603 Kongsberg

Jan Thomas Kobberød er professor i historie ved Universitetet i Sørøst-Norge.